

Г.Ә. Мұсаева

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ф. ғ. к., доцент м.а., Алматы қ., Қазақстан email: gulbagiza_70@mail.ru

Тілралық және тіліндегі интерференциялар (қазақ тілін меңгеру).

Интралингвальные и интерлингвальные интерференции

(усвоение казахского языка)

Intralingual and interlingual interferences

(studying of the Kazakh language)

В статье проводится анализ типичных ошибок, которые допускают иностранные студенты, обучающиеся казахскому языку. Изучая природу интерференции, возникающей у инофонов, автор определяет и систематизирует фонограмматические ошибки.

Ключевые слова: казахский как иностранный, типичные ошибки, интерлингвальная и интралингвальная интерференция.

In this article the author analyzes the common mistakes made by foreign students studying Kazakh language. Studying the nature of interferences that occurs in inophones, the author defines and organizes phonogrammatic errors. Keywords: Kazakh as foreign, common mistakes, and interlingual intralingual interference.

Лингвист ғалымдар инофондар тіліндегі қателерді екі топқа бөліп қарасыра бастады [1]: интерлингвальдық немесе тілралық интерференциялар; 2) интралингвальдық немесе тіл ішіндегі интерференциялар. Шетелдік тіл үйренушілердің сөзін жүйелі зерделеу оқытудың барлық кезеңіндегі тілралық және тіл ішіндегі фонограмматикалық (фонетикалық, мофологиялық, синтаксистік) интерференциялардың механизмдері туғызатын қателерді анықтауға мүмкіндік береді.

Инофондар тіліндегі интерференциялық ауытқулар парадигматикалық та, синтагматикалық та жақтан кездесіп отырады. Интерференция көбіне синтаксистік құрылымдарда кездеседі. Өз ойын айтуда, яғни өзге ақпаратты қабылдауда, қалауын, еркін білдіруде, сондай-ақ себеп-салдар, мақсат, мезгілдік және мекендік қатынастарды білдіретін коммуникативтік уәжі бар құрылымдарда жоғарыда айтылған интерференциялардың әсерінің жиілігі байқалады.

Оқытудың бастапқы деңгейінің бір-екі аптасынан кейін-ақ лексикалық, грамматикалық деңгейде интралингвальдық интерференцияға байланысты алғашқы қателер шыға бастайды.

- ✓ Сөйлемді қиындататын, екі түрлі сұраулы сөйлемді қатар қолдану: *Сіздер өткен сенбіде не істедіңіздер ме?*
- ✓ Лексикалық ауытқу: *Пусанның атақты жерлері кезген автобустар бар.* (жерлеріне апаратын). *Пусанда жылма-жыл интернационалды кинофестиваль болады.* (жыл сайын)

Шылауларды дұрыс қолданбау: *Сайын дүйсенбі қазақ тілі болады.* (дүйсенбі сайын);

Дүкенге нан алуға үшін барамын.

- ✓ Етістіктің шақтарын дұрыс қолданбағандықтан айтар ойдың мағынасы бұзылады:

Қазір қазақ тілі мен орыс тілін оқып жүремін. Мен Қазақстанға келгенге дейін қазақша білмеймін, Қазақстан туралы еш (ештеңе) білмеймін.

- ✓ Сөйлемді толық аяқтамау: *Қазақстанда тау да, орман да, жазық дала да, шөл де.* (бар немесе кездеседі). Алайда бұл қателікте инофонның ана тілінің әсері де бар шығар. Предикаты басқы позицияда тұратын ағылшын, орыс т.б. тілдердің әсері болуы мүмкін.
- ✓ Объектілік қатынасты білдіруде: *Бірақ әлі қай мейрамханада қазақ тағамдарын шынымен жақсы жасайды екенін онша жақсы білмеймін.*
- ✓ Кеңістік қатынасты білдіруде: *Пусан – Жапонияда жанында қала.*
- ✓ Шарттық қатынасты білдіруде: *Егер қазақша жақсы үйренем, онда Қазақстанда жұмыс істеймін. Егер ауа-райы жақсы, анда-санда көзбен Жапонияны көре алады.*
- ✓ Қарсылық мағынаны себеппен шатастыру: *Мен досымды көп күттім, себебі ол келмеді.*

Біздің тәжірибемізде шетелдік студенттердің қазақ тілін үйренуде өздерінің түрік, ағылшын, орыс, корей, жапон, өзбек, қытай тілдерінің беретін әсерлерін интерлингвальдық интерференцияға жатқызуға болады. Мысалы түрік тілді студенттердің қазақша сөйлеу әрекеттерінде түрік тілінің фонетикалық, грамматикалық, интонациялық әсері күшті екені байқалады.

Менің Қазақстандағы өмірім былтыр баслаған. Былтыр мен екемен (әкеммен) бірге келгем Қазақстанға....

... Менің екі елім бар. Бірінші туылған елім – Англия және менің ұлтым қазақ, сондықтан менде екі елім бар. Мен Қазақстанға үш рет вардым. Бірінші ретте, бір мың тоғіз жүз тоқсан төрт/бесте келдім.

Өзбек тілінің қазақ тіліне әсері: *Мен орыс тілі және қазақ тілін оқып жұрамын. Сабақдан кейін уйге барамын.*

Ағылшын тілінің қазақ тіліне әсері:

1) – Шелли, менде екі билет театр үшін бар. Мен сені шақырамын.

Менімен театрға бара аласың ба?

– Рақмет. Мүмкін. Қай күні? Қай сағат?

2) Бұл күні көтемде олар қуанышты, себебі жылы және әдемі күн.

Орыс тілінің қазақ тіліне әсері:

Қашан мен театрға бардым, досымды кездестірдім. (Мен театрға барғанда досымды кездестірдім). Кеше мен оқыдым сабақты.

Коммуникативті бағытталған оқытуда қателердің екі түрі ажыратылады: коммуникативтік мәні бар және коммуникативтік мәні жоқ қателер. Коммуникативтік мәні бар қателерге төмендегі жағдайларды жатқызамыз. ✓ Сөздерді өз орнымен қолданбау: *Егер уақыт бос болса, ертең театрға бара аламыз.* (бос уақыт болса). *Менің үйім көкбазардың айналасында орналасқан.* (жанында). *Саған кеш сағат алтыға дейін келу керек.* (кешкі).

Мен сені кездесемін. (күтіп аламын, қарсы аламын)

✓ Бастауыш пен баяндауыштың дұрыс қиыспауы нәтижесінде сөйлемнің дұрыс құралмауы: *Сіздің әкеңіз қай мамандығы?* (Сіздің әкеңіздің мамандығы кім?)

Біз Қазақстанға екі ай бұрын келдіміз. Сіз неше жастаңыз? Мен жиырма алты жаста.

✓ Сұрақты дұрыс таңдап алмау: *Сіз қайда барып көргіңіз келеді?* (Сіз қай жерлерді көргіңіз келеді?); *Қай сағат?* (Сағат нешеде?) *Сендер қайда араласыңдар?* (Сендер қай жерлерді араладыңдар?) *Саған қашан дейін бара аламын?* (саған сағат нешеге дейін ...).

✓ Септіктерді дұрыс қолданбаудың нәтижесінде кеңістік, мекендік мәннің бұзылуы: *Абай-Жароков көшесілері орналасқан.* (көшелерінде); *Мен Қазақстан 5 жыл тұрады.* (менде). *Кореяның атақты жерлер баратын автобустар бар.* (жерлеріне).

✓ Іс-әрекеттің бағыты мен объектілік мәннің шатасуы: *Менің сізге үйімге шақырғым келеді.* *Дүйсенбіден сенбіге дейін қазақ тілі сабағы барады.* *Сені қонақ үйге шақырамын.* (... қонаққа үйге шақырамын).

✓ Мезгілдік қатынастың дұрыс қолданбауы: *Қазақстан келген кейін...*, *Қазақстан келген дейін...*

✓ Мақсаттық мағынаның дұрыс қолданылмауы: *Сабақтан кейін маған жұмысқа бару үшін керек.* (... бару керек). *Біз қазақ тілін үйрену үшін керек.* (Келдік). Мұнда тек іс әрекеттің кімге арналған мағынасы ғана емес, ісәрекеттің болжалды мағынасының мүмкін жасар және жасайтын шығар формаларын шатастыру байқалады.

Коммуникативтік мәні жоқ қателер ана тілінде де кездеседі. Мысалы: *баладар, балдар – балалар/дың орнына*. Дегенмен қазақ тілін шет тілі ретінде үйреніп жатқан инофондардың қазақ тіліндегі сөздерінде кездесетін қателердің өзіндік ерекшеліктері айқын көрініп тұрады.

- ✓ Жай автоматты түрде қателесушіліктер: бос уақты, өзіннің, ұйнады, урусша, үйредім, білмейдім, сәлемесіз бе, егерменді, мүнкін, т.б.
- ✓ Көптік жалғауларының қолданылуы: *гүлер, 5 кітаптар алдым, ... қызымдар сабақтан келеді, досымдар, інісілер...*
- ✓ Ассимиляция мен диссимиляция заңдарының бұзылуы: *сабақдан кейін, Қазақстанның табиғаты, туған күнбен,*
- ✓ Сингармонизм заңының бұзылуы: *тұрып жүрмын, не істеймын, Кореянің, қыркүйекта...*
- ✓ Н мен Ң дыбыстарын шатастыру: *отырғызындар, өзінін, менін, сіздін, сенін, оқисын;*

Пунктуациялық қателер:

- ✓ Адам, ел, жер, су аттарының кіші әріппен жазылуы: *алтынай, корея, жапония, пусан, Менің атым бек джон хюн, т.с.с.*

Грамматикалық қателер:

- ✓ Септік жалғаулары: *Сен қай университетінде оқисың?, Сені үйімге шақырамын. Руслан ағылшын тілін сөйлей алады. Кореяда қазақ тілінді білетін адамдар өте аз.*
- ✓ Жіктік жалғаулары: *Сіздер өткен сенбіде не істедісіздер? Егер дүкенге барса, сүтті ұмытпауың керек. Бізідң достарымыз келеміз.*
- ✓ Тәуелдік жалғаулардың дұрыс жалғанбауы шетелдіктердің қазақша сөйлеуінде өте жиі кездесетін жағдай. Бұл итрелингвальдық интерференцияның құбылысы екені сөзсіз. Дегенмен мұнда да екі жақты құбылысты байқаймыз. Біріншіден, тәуелдік жалғаулардың I, II, III жақтарын бір-бірімен ауыстыру немесе бірінің үстіне екіншісін үстемелеп қолдану жиі кездеседі. Мысалы: *сенің балаларыңызға. Сіз әкесіңіздің мамандығы кім? Менің қызымдар сабақтан келеді.* Бұл тілдің ішкі ауытқуы болса, *Менің сабақ сегіз жарымда басталады. Менің жаңалық бар. Менің жұмыс көп.* деген сияқты мысалдарда тіларалық әсердің бар екені байқалады.
- ✓ Тәуелдік жалғауынан кейін ілік септігінің жалғануы: *Сенің әкең мамандығы кім?* Бұл типтегі қате қазақ тіліндегі ілік септігінің бірде ашық, бірде жасырын қолданылуынан да болуы мүмкін.
- ✓ Тәуелдік жалғауынан кейінгі септік жалғауларының жалғануы: *Қыркүйек айдан қазан айға дейін, Абай көшесіге немесе көшесіде,*

- ✓ Кейбір есімдіктердің қолданылуында жиі кездесетін қателік бұл *бәрі* мен *барлық* жалпылау есімдіктерінің орын ауыстырып қолданылуы немесе орнымен жұмсалмауы: *Бәрі балалар мектепте оқиды. Бірақ мен орыс тілін және қазақ тілін бәрін білмедім.* Сондай-ақ сілтеу есімдіктерінің өз орнымен жұмсалмауы жиі кездеседі. *Қазіргі жастар кандиді аз біледі. Мынау қазіргі проблема болып тұр.* (Бұл).
 - *Маған анау қызыл сөмкені көрсетіңізші.*
 - *Мынау ма?*
 - *Иә, мынау.* (Иә, сол).
- ✓ Етістіктің шақ формаларын әсіресе ауыспалы осы шақ формасын қолдануда шатасу көп кездеседі. Мысалы: *Егер менің қолым бос болса, жазда орманға, тауға барамын, көп фото жасамын. Мереке үш күн тойланайды. ... ұлттық тағамдар пісіріледі.*
- ✓ Лексикалық қателер: *Қазақ тілінің грамматикасы және корей тілінің грамматикасы аздап сияқты.*(Ұқсас). *Бірақ қиын, сондықтан мұғалімнен және тобымнан көмек аламын.*

Отыр, тұр, жүр жатыр қалып етістіктерін орнымен қолданбайтын жағдайлар да кездеседі. *Оларға бір шай, бір кофе және екі шырын керек еді. Олар күтіп жатыр. Әділ сабақта ұйықтап жатыр. Біз қазақ тілін үйреніп отырмыз.* Мұнда контекст бойынша «*үйреніп жүрміз*» болу керек.

Тілді шет тілі ретінде меңгеру тәжірибесінде тіл үйренушілердің қателері оқу үдерісінің маңызды бір бөлігі болып саналады. Психология ғылымында қателерді дағдылардың кезеңдік қалыптасуымен байланыстырады [2;3; 4].

Бірінші кезең – дағдының қалыптасуы. Бұл кезеңде қате ең көп жіберілетін кез. Тіл үйренуші өзінің мақсатын айқын түсінсе де тілдік құралдарды толық білмегендіктен, оларды орнымен қолдана алмайды.

Екінші кезең – саналы, бірақ тілдік құралдарды сенімсіз қолдану. Бірінші кезеңге қарағанда, мұқияттылықты көбірек талап ететін, сөйлеу әрекеттерін өзінше қолдана алуға қадам жасайтын, бірақ әлі қолдану механизмі дұрыс қалыптаспаған кезең.

Үшінші кезең – дағдының автоматтануы. Яғни бір етістіктің жіктелу моделіне қарап басқа да ұқсас етістіктерді өздігінен жіктей алу кезеңі. Бұл кезде зат есімдердің, сын есімдердің септелуінің дағдылары қалыптасқан кезеңі.

Төртінші кезең – дағдының жоғары автоматтанған кезеңі. Бұл тіл үйренуші сөйлеу әрекетін өзі және оқытушының көмегімен саналы түрде бақылай алатын кезеңі.

Бесінші кезең – дағдының деавтоматтануы. Ғалымдардың пікірінше, бұл тіл меңгерудегі заңды құбылыс. Жазғы, қысқы демалыс уақытында немесе

басқа да жағдайларға байланысты тіл үйренуді уақытша тоқтатқан жағдайда сөйлесу практикасы, арнайы қайталаулар болмаса, деавтоматтану жағдайы болуы мүмкін. яғни алдыңғы қалыптасқан дағдылардың бәсеңдеу құбылысы пайда болады. Алайда оқу үдерісіне дұрыс қойылған талаптардың негізінде алтыншы кезең – дағдының екінші рет автоматтануына қайта шығаруға болады. Олай болса, осы кезеңдердің ерекшеліктерін ажырата білу арқасында тіл үйренуде болатын қателерді дер кезінде түзетіп, алдын алып отыруға болады екен.

Мақалада 2005-2013 жылдар аралығында әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың ЖОО дейінгі білім беру факультетінде Қытай, Корея, Жапония, Америка, Түркиядан келіп қазақ тілін үйренген шетелдік азаматтардың түрлі бақылау талданды.

Әдебиеттер/ Литература:

- 1 Костомаров В.Г., Митрофанова О.Д. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. –3-е изд., перераб. и доп. –М: Рус.яз., 1984. -159с.
- 2 Щукин А.Н. Методика обучения иностранным языкам: Курс лекций. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 288 с.
- 3 Балыхина Т.М. Структура и содержание российского филологического образования. Методологические проблемы обучения русскому языку. Научное издание. – М.: Изд-во МГУП, 2000. – 400 с.
- 4 Розанова С.П. Психология ошибки // Теоретические и методические основы технологии предвузовского обучения российских и иностранных студентов: Материалы Всероссийской конференции. – М.: Изд-во РУДН, 2005. – С.292-297.